

TANQIDIY FIKRLASHNING BOLA TARBIYASIGA IJOBIY TOMONLAR

Nazarova Nigora Erdoshevna

*Roman-german filologiyasi fakulteti Nemis tili amaliy fanlar kafedrasida
stajyor-o'qituvchisi*

KALIT SO'ZLAR ratsionallik, skeptitsizm, egosentrizm, sotsosentrizm, salbiy tushuncha, Suqrot, Richard Paul,

ANOTATSIYA Siz ushbu maqolani o'qish davomida tanqidiy fikrlash nima? Bolalar tarbiyasiga qanday ta'siri bor. Ota-onalar farzandlari bilan munosabatda bo'lganda tanqidiy fikrlashdan foydalansa bola tarbiyasiga salbiy tomonlari bormi? Bolalarga yoshligidan tanqidiy fikrlashga o'rganishi kerakligi haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Hayotimizning asl mohiyati qanday ekanligini tushunish inson ulg'ayganining isboti sifatida aytish mumkin. Tanqidiy fikrlash aslida salbiy tushuncha emas. Aynan mana shu tushuncha orqali inson o'zini o'zgartirishi va o'zini rivojlantirishi mumkin. Ko'pchilik tanqidiy fikrlashdan qo'rqadi va doim shaxsiy fikr bildirishda qiynalishadi. Bu esa yuksalish uchun to'siq bo'ladi. Yana bir fikr mavjud, tanqidiy fikrlash noto'g'ri, negativ deb o'ylashadi. Aslida tanqidiy fikrlash qo'rqinchli narsa emas. Shu o'rinda xato ham emas. Agar yosh avlod va katta yoshdagilar ham buni to'g'ri qabul qila olsa, ancha yaxshi tomonga o'zgarishi mumkin. Bu fikrlashni oshiradi.

Bitta umumiy savol mavjud. nega tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi? Bir nechta sabablar bor.

1 Agar biror bir yo'nalishni o'rganuvchi chuqur o'rgansa, u mazmunning salbiy va ijobiy tomonlarini o'rganadi. Bu ham tanqidiy fikrlashga sabab bo'la oladi.

2 muhokama qilinadigan holatlar tufayli o'rganayotgan sohasini kamchiliklari bilan o'rganadi.

Tanqidiy fikrlash bu — fikrlashning alohida turi bo'lib, faktlarni tahlil qilish orqali xulosalar hosil qiladi Ushbu konsepsiya murakkab va turli xil ta'riflarga ega, jumladan, ratsionallik, skeptitsizm, xolis tahlil va faktlarni tekshirish. Tanqidiy fikrlash bu — o'z-o'zini boshqaradigan, o'zini o'zi tarbiyalaydigan, o'zini o'zi nazorat qiladigan va o'zini o'zi to'g'iraydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qat'iy me'yorlariga rozi bo'lish va ularni hushyorlik bilan qo'llashdir. Tanqidiy fikrlash samarali muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallashni, shuningdek, tabiatimizga xos egosentrizmva sotsosentrizmni yengib o'tishni talab qiladi. Tanqidiy fikrlash bilan bog'liq eng qadimgi yozuvlar Platon tomonidan yozilgan Suqrot ta'limotini taqdim etgan dialoglardir. Ular Platonning birinchi dialoglari bo'lib, Suqrot bir yoki bir nechta suhbatdoshlari bilan axloqiy masalalar, masalan, Suqrotning qamoqdan qochishi to'g'ri bo'ladimi, degan mavzuda gaplashadi. Faylasuf bu masalani o'ylab, mulohaza yuritadi va shunday xulosaga keladi: qochish uning ustida tutgan barcha narsalarni (qadriyatlarni) buzadi, masalan, Afina qonunlari va Suqrot tinglayman, degan ichki rahbar ovoz. Suqrot tanqidiy haqiqatni aniqlab berdiki, inson bilim va aqlga „hokimiyat“ (obro') asosida bog'liq bo'lmaydi. U hokimiyat va yuqori lavozim egalari juda sarosimali va mantiqsiz bo'lishi mumkinligini isbotladi. Suqrotning fikricha, yaxshi hayot kechirish va hayotning qadriga yetish uchun inson tanqidiy savol beruvchi, „surishtiruvchi ruh“ga ega bo'lishi kerak. U g'oyalarni e'tiqodga loyiq deb qabul qilishdan oldin, uni chuqur o'ylashga undaydigan chuqur savollar berish kerakligini angladi.

1. Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi Tanqidiy fikrlash bolaga har bir narsani shunchaki qabul qilmasdan, o'z fikri va tushunchasi asosida baholashga yordam beradi. Bu esa uni mustaqil qaror qabul qiladigan shaxs qilib yetishtiradi.

2. Muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi Tanqidiy fikrlovchi bola muammolarga turli tomondan qaray oladi va eng maqbul yechimni topishga intiladi. Bu esa uning hayotda duch keladigan qiyinchiliklarni yengilroq yengib o'tishiga zamin yaratadi.

3. Sog'lom shubhalanish hissini shakllantiradi Bunday bola atrofdagi axborot, odamlar yoki vaziyatlarga befarq bo'lmaydi, balki har narsani tahlil qiladi. Bu esa uni firibgarlikdan, salbiy ta'sirlardan himoya qiladi.

4. Yangi g'oyalarga ochiqlikni kuchaytiradi Tanqidiy fikrlovchi bolalar boshqacha fikr va qarashlarni rad etmaydilar, balki ularni tinglab, solishtirib, to'g'ri xulosalar chiqarishga odatlanadilar.

5. O'zini ifoda qilishni o'rgatadi Bunday bola o'z fikrini asoslab ayta oladi, savollar beradi va o'z nuqtai nazarini himoya qila oladi. Bu esa uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

6. Tushunish va anglash darajasini oshiradi Tanqidiy fikr yuritish bolaga dars materiallarini chuqurroq tahlil qilish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash, sabablarga asoslangan xulosalar chiqarishga yordam beradi.

"Tanqidiy fikrlash — bu har bir fikrni rad etish emas, balki uni chuqur tahlil qilib, asosli xulosa chiqarishga urinishdir." (Richard Paul)

Tanqidiy fikrlash Richard V.Pol tomonidan ikki to'liqinli harakat sifatida tasvirlangan (1994). Tanqidiy fikrlashning „birinchi to'liqini“ ko'pincha „tanqidiy tahlil“, tanqidni o'z ichiga olgan sof, oqilona fikrlash deb ataladi. Uning tafsilotlari unga murojaat qilganlar orasida farq qiladi. Barri K.Beyer (1995) fikriga ko'ra,

tanqidiy fikrlash aniq, asosli hukm chiqarishni anglatadi. Tanqidiy fikrlash jarayonida g'oyalar isbotlanishi, to'liq ko'rib chiqilishi va baholanishi kerak. Tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bo'yicha AQSh Milliy kengashi tanqidiy fikrlashni quyidagicha ta'riflaydi: " kuzatish, tajriba, mulohaza yuritish, mulohazalar yoki muloqot orqali to'plangan yoki hosil qilingan ma'lumotlarni e'tiqod va harakatni (kontseptuallashtirish) boshqaradigan tushunchalarga faol va mohirona aylantirish, qo'llash, tahlil qilish, sintez qilish yoki baholashning intellektual, ilg'or jarayoni sifatida aniqlanadi.

Suqrot „dalil izlash, hukm va taxminlarni sinchiklab tekshirish, asosiy tushunchalarni tahlil qilish, nafaqat aytilgan, balki amalga oshirilayotgan ishning mohiyatiga ham kirib borish“ muhimligini belgilab berdi. Uning so'roq qilish usuli hozirda „Suqrotcha so'roq“ deb nomlanadi va tanqidiy fikrlashni o'rgatishning mashhur strategiyasi hisoblanadi. O'zining so'rov uslubida Suqrot fikrning ravshanligi va mantiqiy izchillikni ta'kidladi. U odamlarga mantiqsiz fikrlashni fosh qilish yoki ishonchli bilim etishmasligini ko'rsatish uchun savollar berdi. Suqrotning ta'kidlashicha, hokimiyatga ega bo'lish hech qanday haqiqiy bilimni bera olmaydi. U taxminlarni sinchkovlik bilan tekshirib chiqdi va dalillar va asosli mulohazalarga asoslangan ishonchlilikka shubha qilish usulini yaratdi. Platon Sokrat ta'limotini yozib qoldirdi va tanqidiy fikrlash an'anasini davom ettirdi. Arastu va undan keyingi yunon skeptiklari Sokrat ta'limotini mukammallashtirib, tizimli tafakkur va savol-javob orqali voqelikning tashqi ko'rinishini emas, balki asl mohiyatini aniqlashga muvaffaq bo'ldilar. Suqrot tanqidiy fikrlash an'ansi uchun kun tartibini belgilab beradi, ya'ni umumiy e'tiqod va taxminlarni aks ettirish va oqilona va mantiqiy e'tiqodlarni izchil dalillar yoki mantiqiy asosga ega bo'lmagan e'tiqodlardan ajratish-ular bizning tabiiy egosentrizmimizga murojaat qiladimi yoki bizning manfaatimizga mos keladimi. Ular qanchalik mos bo'lishidan qat'i nazar, qanchalik qulay va qulay bo'lishidan qat'i nazar, ularni diqqat bilan ajratib ko'rsatish kerak. Tanqidiy fikrlash Richard

V.Pol tomonidan ikki to'liqli harakat sifatida tasvirlangan (1994). Tanqidiy fikrlashning „birinchi to'liqini“ ko'pincha „tanqidiy tahlil“, tanqidni o'z ichiga olgan sof, oqilona fikrlash deb ataladi. Uning tafsilotlari unga murojaat qilganlar orasida farq qiladi. Barri K. Beyer (1995) fikriga ko'ra, tanqidiy fikrlash aniq, asosli hukm chiqarishni anglatadi. Tanqidiy fikrlash jarayonida g'oyalar isbotlanishi, to'liq ko'rib chiqilishi va baholanishi kerak. Tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bo'yicha AQSh Milliy kengashi tanqidiy fikrlashni quyidagicha ta'riflaydi: "kuzatish, tajriba, mulohaza yuritish, mulohazalar yoki muloqot orqali to'plangan yoki hosil qilingan ma'lumotlarni e'tiqod va harakatni (kontseptuallashtirish) boshqaradigan tushunchalarga faol va mohirona aylantirish, qo'llash, tahlil qilish, sintez qilish yoki baholashning intellektual, ilg'or jarayoni sifatida aniqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1 https://uz.wikipedia.org/wiki/Bosh_Sahifa

2 Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life (2nd ed.). Pearson Education.